

Socialdemokrati og skolepolitik: et komparativt perspektiv

Af Susanne Wiborg

I denne artikel er det hensigten, at se på den betydning socialdemokratierne har haft for konsolideringen af enhedsskolen i Skandinavien. Det er bemærkelsesværdigt, at stort set ingen andre lande uden for Skandinavien formåede at udvikle og bevare frem til i dag næsten absolutte enhedsskoler. Til eksempel blev enhedsskolen aldrig indført i Tyskland og kun delvist i England. Eftersom socialdemokratierne spillede en afgørende rolle i udviklingen af enhedsskolen i Skandinavien, og omvendt var svagere partier i England og Tyskland, er det umiddelbart nærliggende at se på, om partierne udgør en særlig omstændighed, der kan forklare den uensartede udvikling af skolestrukturer i de omtalte lande.

Indledning

I denne artikel er det formålet at se på den betydning, de socialdemokratiske partier har haft i 1960'erne og 1970'erne på udformningen af skolestrukturer i Danmark, Norge og Sverige i kontrast til Tyskland og England. Selvom socialdemokratiet ganske vist ikke var det eneste parti placeret på venstrefløj i de skandinaviske lande, er det alligevel nærliggende at fokusere på dette, eftersom det var det største og mest indflydelsesrige ventreorienterede parti i disse to årtier. I kraft heraf fik det en helt afgørende betydning for skolepolitikken, som ingen andre venstreorienterede partier opnåede. Socialdemokratierne var i disse to årtier næsten enerådende, og gennemsyret af en radikaliseret udgave af 'traditionel' socialdemokratisk ideologi, kunne de nærmest uhindret gennemføre deres politiske program på skoleområdet. Dette var især tilfældet i Norge og Sverige, hvor socialdemokratiet havde tilkæmpet sig større magt end i Danmark. I Danmark kunne det i forhold til broderlandene mere magtfulde liberale parti, Venstre, med succes indskrænke noget af den socialdemokratiske indflydelse. Således under kraftig indflydelse af socialdemokratierne blev skolestrukturen i de skandinaviske lande i løbet af 1960'erne og 1970'erne for alvor konsolideret og har frem til i dag ikke været genstand for større gennemgribende ændringer. De gamle delte, selektive skolestrukturer med rod i det 18. og 19. århundrede blev i løbet af det 20. århundrede gradvist erstattet af enhedsorienterede strukturer, der skabte integrerede skoleforløb med (næsten) udelte klasser.¹ Sigtet med enheds-

¹ Denne udvikling er beskrevet i: Wiborg (2004) og Wiborg (Forthcoming).

skolestrukturen var at forøge ligheden i samfundet på alle niveauer – geografisk, økonomisk og socialt – gennem tilvejebringelsen af større chancelighed og samfundsrelevans i undervisningen.

Disse to årtier kan således udpeges som et foreløbigt historisk slutpunkt i en lang – men ikke lige – vej mod skabelsen af enhedsorienterede skolestrukturer, som netop sammenfalder med socialdemokratiets glansperiode. Stort set ingen andre europæiske lande, herunder Tyskland og England, formåede at skabe og bevare frem til i dag så radikale skolestrukturer som de skandinaviske lande.² Ganske vist var der også her i samme tidsperiode igangsat storstilede omstrukturingsprojekter af skolestrukturen, men i sammenligning med de Skandinaviske lande blev der langtfra opnået en tilsvarende grad af integration i strukturerne. I Tyskland mislykkedes initiativerne til en sammenlægning af det tredelte, sekundære skolesystem, *Gymnasium*, *Realschule* og *Hauptschule*, totalt. Det eneste, der blev opnået i den henseende, var en stærkere tilknytning mellem grundskolen og sjette, syvende klassetrin i det sekundære skolesystem (*Orientierungstufen*), men selve delingen, som foregik på baggrund af begavelse, til de tre forskellige skoleformer fastholdtes. I England, hvor det dog lykkedes i løbet af især 1970'erne at sammenlægge de tre sekundære skoleformer *grammar schools*, *secondary technical schools* og *secondary modern schools* til *comprehensive schools*, blev udviklingen alvorligt hindret. Dels undlod et stort antal *grammar schools* med opbakning fra det konservative parti at lade sig integrere i det nye sekundære enhedsskolesystem for at forblive uafhængige, og dels var der en forholdsvis stor brug af selektion, intelligenstestning og faglig niveaudeling.³

Måske er der ligefrem tale om en *Sonderweg* i Skandinavisk skolehistorie, eftersom det er vanskeligt at pege på andre lande med en tilsvarende historisk udvikling, der mandede ud i (næsten) absolutte enhedsskolestrukturer. Spørgsmålet, som ligger til grund for denne artikel, er derfor, i hvilken udstrækning socialdemokratiet og den radikale ideologi, det hvilede på i netop disse to årtier, skal tages til indtægt for skabelsen af disse særegne skolestrukturer i Skandinavien? Sammenfaldet mellem konsolideringen af enhedsskolestrukturer og socialdemokratiets storhedsperiode gør det umiddelbart nærliggende at se på socialdemokratiet som en særlig omstændighed, der medvirkede til, at sådanne strukturer kunne skabes. Og eftersom socialdemokratiske partier i Tyskland og England i forhold til de Skandinaviske partier opnåede mindre politisk indflydelse, og absolutte enhedsskolestrukturer aldrig blev indført, er der yderligere en bevæggrund til at se nærmere på socialdemokratiets særlige betydning.

² Finland og Island er undtagelser, men i denne artikel undlades disse lande af pladsmæssige hensyn.

³ Leschinsky & Mayer (1999).

Socialdemokratisk mobilisering, ideologi og skolepolitik

Med arbejderbevægelsen i ryggen blev de skandinaviske socialdemokratiske partier grundlagt i slutningen af 1800-tallet, men det var først i mellemkrigstiden, at de for alvor vandt politisk fodfæste. Den første store, socialdemokratiske skikkelse i Sverige var Hjalmar Branting, som gennem sin virksomhed som rigsdagsmand, partileder og statsminister lagde grunden til den stærke stilling, som det *socialdemokratiske arbetarparti*, SAP, senere fik. Det egentlige gennembrud fik partiet, da P.A. Hansen dannede en ren socialdemokratisk regering i 1932. I Danmark dannede Thorvald Stauning den første socialdemokratiske regering i Danmark og elleve år senere, i 1935, dannede Johan Nygaardsvold en socialdemokratisk regering i Norge. Det svenske so-

cialdemokrati opnåede således at være ved magten i 44 år, mellem 1932 og 1976, og i perioden fra 1945 til 1976 regerede partiet alene, dog med undtagelse af årene fra 1951 til 1957, hvor det dannede koalition med det liberale landbrugsparti *Bondeförbundet*. Det norske socialdemokrati, *Det Norske Arbeiderparti*, DNA, var i regering mellem 1945 og 1965 og det danske Socialdemokrati, SD, sad på regeringsmagten, dog oftest i koalition med andre partier, fra 1947 til 1968, men med undtagelse af en kortere periode fra 1950 til 1953, hvor det måtte træde tilbage.

Socialdemokratiernes indflydelse kulminerede i perioden fra ca. 1950 til 1970'erne, hvilket blandt andet var forårsaget af den store vælgertilslutning, de fik hos især den del af middelklassen, som var ansat i den hastigt voksende offentlige sektor. Partierne kunne ikke opnå deres indflydelsesrige position, såfremt de udelukkende var afhængige af stemmer fra den i henseende til antal stagnerende arbejderklasse.⁴ Men der var forskel på hvor magtfulde partierne blev, de skandinaviske lande imellem. De socialdemokratiske partier i Norge og Sveri-

⁴ Esping-Andersen (1985) s. xiv.

ge var, til forskel fra Danmark, mindre afhængige af liberale partier og var derfor bedre udrustet til at gennemføre egne store reformer allerede i 1940'erne og 1950'erne. Det norske socialdemokrati forblev usædvanlig magtfuldt i perioden fra 1940 til de tidlige 1960'ere, hvorefter deres monopol på regeringsmagten blev brudt. Konsekvensen af dette var, at de i omkring tyve år ikke var tvunget til konstant at indgå politiske kompromiser med den borgerlige fløj. Desuden er det også et spørgsmål i hvilken udstrækning partierne skulle give afkøb for deres mærkesager, da den borgerlige blok i Norge - i modsætning til Danmark - rent faktisk imødekom i stor udstrækning socialdemokratisk politik og programmer. Det svenske socialdemokratiske parti gik ind i efterkrigsperioden med tilsvarende styrke som det norske arbejderparti, men kunne dog i 1950'erne ikke bevare den. Partiet formåede ikke, som det norske broderparti, at opnå 45-46 procent af stemmerne, hvilket var afgørende for at kunne danne flertalsregering. Derfor måtte partiet i perioden 1953 til 1957, for at bevare sin indflydelse, etablere en alliance med *Bondeförbundet*. Herefter var partiet stort set alene om regeringsmagten, dog med enkelte pauser, hvor de borgerlige overtog regeringsroret. Det svenske socialdemokrati, hvis indflydelse var større end det norske, men især det danske broderparti, har siddet oftere og længere ved magten end noget andet svensk parti. I Danmark slap Socialdemokratiet aldrig fuldstændig fri af de liberale partier; det var i hele efterkrigsperioden afhængig af dem, idet Venstre og Det radikale Venstre formåede at bevare en relativ stærk stilling. Socialdemokratiet var derfor ikke i stand til at fastholde samme valgmæssige styrke, som det havde haft allerede i 1935. Og som konsekvens heraf har partiet i efterkrigsperioden kun siddet i enten mindretals- eller i koalitionsregeringer.

Det er bemærkelsesværdigt, at socialdemokratierne vandt et så solidt fodfæste i de skandinaviske samfund, især når det tages i betragtning, at de frem til 1950'erne hovedsageligt var landbrugssamfund. Der var ikke noget i slutningen af 1800-tallet, der umiddelbart tydede på, at socialdemokratiet senere skulle vokse i så stor styrke, trænge de indflydelsesrige liberale partier med rod i bondestanden i baggrunden og blive et af de mest magtfulde partier. Blandt hovedparten af politologer hersker der en konsensus opfattelse af, at den succesfulde socialdemokratiske mobilisering bør forklares ud fra det forhold, at partierne på grund af deres accept af at arbejde inden for rammerne af en parlamentarisk styreform var i stand til at indgå alliancer med andre, især liberale, partier og formåede at udvide vælgermassen til også at omfatte store dele af middelklassen. Således med en stor, bred vælgerbaggrund og en reformsøgende politisk holdning kunne de gennem alliancer med især liberale partier vinde stærkt frem. Den danske sociolog, Gösta Esping-Andersen, som repræsenterer denne opfattelse, uddyber dette historisk og komparativt i det skelsættende værk *Politics against Markets*.⁵

⁵ Esping-Andersen (1984).

Som det første forhold, der var afgørende for socialdemokratiernes fremgang i Skandinavien, trækker han deres vilje til at opnå deres politiske mål gennem brug af allerede eksisterende parlamentariske procedurer og institutioner frem. Havde partierne været grundlæggende uenige i dette synspunkt, sådan som det var tilfældet hos det tyske socialdemokrati, ville deres politiske integration på den politiske scene utvivlsomt have været kraftigt svækket. Den marxistiske ideologi om nedbrydning af det bestående statsapparat, proletariatets diktatur og statens endelige forsvinden, som medlemmer af det tyske socialdemokrati var talsmænd for, var en fremmed tankegang for de skandinaviske partier.⁶ Historikeren Claus Bryld, som har undersøgt den socialdemokratiske idéarv, udtaler, at socialdemokratierne anskuede politisk demokrati som en forudsætning for socialisme og derfor distancerede sig fra anakisme, syndikalisme og bolsjevisme til venstre og revisionisme til højre. Fra mellemkrigstiden kaldtes dette synspunkt for "demokratisk socialisme".⁷ I modsætning til medlemmer i det tyske socialdemokrati, formulerede de skandinaviske socialdemokrater et ønske om at benytte det eksisterende politiske system og statsinstitutioner til at indføre fredelige reformstrategier på et demokratisk grundlag.⁸ Ifølge Esping-Andersen er det tvivlsomt, om de skandinaviske socialdemokratier kunne have vundet så stærkt frem, såfremt de havde været rodfæstet i radikal politisk tænkning. De kunne netop trænge ind på den politiske scene, fordi de allerede fra dets grundlæggelse var pragmatiske og reformsøgende partier.⁹

Det andet forhold, som Esping-Andersen trækker frem som en afgørende forudsætning for de skandinaviske socialdemokratiers politiske integration, var deres vilje og evne til at indgå alliancer med andre partier. Såfremt de modsatte sig dannelsen af alliancer, sådan som det tyske socialdemokrati gjorde, ville socialdemokratierne utvivlsomt have fremstået isoleret og afskåret sig fra at udøve indflydelse. Alliancedannelsen mellem socialdemokratierne og de liberale partier kunne bringes i stand på grund af den unikke politiske rolle, bondestanden spillede i 1800-tallet frem til mellemkrigstiden.¹⁰ De liberale partiers politiske mobilisering er unik set i forhold til tilsvarende partier i Europa, ikke så meget i kraft af deres politiske styrke, men mere i form af deres sociale baggrund (rural) og politiske holdninger som efter tidens forhold bedst kan karakteriseres som social-liberal.

Den forholdsvis tidlige organisering af bønderne i liberale partier var en afgørende forudsætning for, at en alliance mellem arbejder og bonde kunne bringe-

⁶ Guttsman (1981). En undtagelse er det norske arbejderparti, som i løbet af nogle få år i 1920'erne var medlem af Komintern.

⁷ Bryld (2004), s. 13.

⁸ Dog med undtagelse af det norske arbejderparti i 1920'erne.

⁹ Bryld (2004), s. 93 ff.

¹⁰ Se Bjørn (1988), Carlsson (1954) & Jensen (1954).

es i stand. "It was", udtaler Esping-Andersen, "the peculiarly organized and democratic character of the Scandinavian peasantry that enabled Social Democracy to gain its firmest foothold in the Nordic countries; and it was the absence thereof that stifled socialist parties elsewhere, most notably in Germany."¹¹ Alliancen mellem socialdemokrater og liberale var endvidere begunstiget af, at de liberale på grund af deres politiske styrke ikke anskuede socialdemokraterne som en trussel. Med Esping-Andersens ord lærte de liberale, at "the socialists were not necessarily a threat; socialists discovered that significant strides could be made through class collaboration. It seemed logical that additional reforms were possible through ad hoc alliances."¹² Socialdemokrater og liberale indledte, dog med enkelte pauser, et samarbejde om blandt andet indførelsen af parlamentarisme, universel stemmeret, sociale- og uddannelsesprogrammer osv.¹³

Det tredje forhold, som Esping-Andersen peger på er, at socialdemokratiernes politiske fremgang også afhæng af den udstrækning, i hvilken de var i stand til at træde ud af rollen som rendyrkede arbejderpartier, dvs. som partier, der ikke kun var snævert forbundet med arbejderklassens interesser, men som partier, der tilstræbte "universelle" love til gavn for alle samfundsklasser. Skønt partierne allerede i mellemkrigsperioden forsøgte at appellere til vælgergrupper ud over arbejderklassen ved at stille blandt andet sociale velfærdsprogrammer i udsigt, kom vælgerne dog stadig i overvejende grad fra arbejderklassen. Men efter Anden Verdenskrig viste denne politiske kursændring sig at være til socialdemokratiernes fordel, idet de nu var i stand til at danne alliance med middelklassen, især med den del, der var ansat i den hastigt voksende offentlige sektor. Det hedder herom hos Esping-Andersen, at "one of the most important preconditions for social democratic advance in the post war era is the movement's ability to exchange partners, drop the petit bourgeoisie [bondestanden], and seek a coalition with the new middle strata."¹⁴ Partiet ville med andre ord være blevet alvorligt svækket, hvis ikke det havde været i stand til at appellere til store dele af middelklassen, eftersom det ikke var tilstrækkeligt at have arbejderklassen bag sig.

På trods af en kapitalintensiv industrialiseringsfase der indledtes i 1960'erne, førte det ikke til en stigende vækst i antallet af manuelle arbejdere og dermed potentielle vælgere. Tværtimod stagnerede antallet af manuelle arbejdere i perioden 1950 – 1970. Sammenlignet med Norge og Sverige udgjorde arbejderklassen i Danmark endda en mindre gruppe i denne periode. Det var den nye middelklasse, beskæftiget i den offentlige sektor der hastigt voksede frem, som skulle komme til at udgøre et vigtigt fundament for socialdemokratiet. Antallet af per-

¹¹ Esping-Andersen (1985) s. xvi.

¹² Ibid., s. 7.

¹³ Ibid. s. 71 ff.

¹⁴ Ibid., s. 29.

soner, som fandt ansættelse i den voksende offentlige sektor, fordoblede omtrent i denne periode. Staten spillede i denne sammenhæng en afgørende rolle, idet den selv var med til at skabe den offentlige sektor. Dette synspunkt giver også Esping-Andersen udtryk for, når han skriver, at ”the location of the middle strata in fact, is tightly circumscribed by how the public sector evolves; in some measure, therefore, they are a politically created ”class”.”¹⁵ Og den nye middelklasse, ansat i den offentlige sektor, havde større interessfællesskab med arbejderne end med ansatte i den private sektor. Partiets evne til at appellere til vælgere udover arbejderklassen bidrog til at det kunne ’flygte’ ud af politisk isolation.¹⁶

Socialdemokratiernes socialistiske ideologi blev, i følge Bryld, nedtonet i tiden efter Anden Verdenskrig og var nu rodfæstet i en regulerings- og reformtankegang eller ny-korporatisme, der sigtede på opbygningen af et velfærdssamfund med høj økonomisk vækst, fuld beskæftigelse, en stærk offentlig sektor samt udjævning af de sociale modsætninger ved overførsel af indkomster til de socialt mindrebemidlede¹⁷. Målet var med andre ord at skabe et mere retfærdigt og ligeligt samfund. Overført på uddannelsesområdet kom det generelt til at betyde, at skolen skulle gøres til et redskab for udjævning af sociale uligheder i samfundet. Skolestruktur og fagindhold skulle tilrettelægges således, at det bidrog til forøget social, økonomisk og geografisk lighed i samfundet. En ni-tårig enhedsskole - hvor ingen sortering fandt sted - var midlet. Tanken var, at såfremt skolen undlod at dele børnene i linjer og niveauer efter begavelse og samtidig afstod fra at vurdere præstationer, ville børnene forlade skolen med lige muligheder. Eleverne skulle således efter endt skolegang stå frie og lige i deres erhvervsvalg. Ud fra et pædagogisk synspunkt blev det hævdet, at inden for rammerne af en udelst skole ville det være mere fordelagtigt at udvikle børnenes evner, anlæg og interesser samt at forene almindelse med erhvervsforberedende undervisning. Kort sagt: Udjævningen af sociale forskelle skulle gøres ved at indføre en enhedsskole uden linje- og niveaudeling og med større åbning mod samfundet¹⁸.

De førømtalte forskelle i socialdemokratisk indflydelse de skandinaviske lande imellem kan forklare årsagen til, at enhedsskolen blev indført i Sverige og Norge på et tidligere tidspunkt end i Danmark. I løbet af den svenske reformperiode, der gik fra 1950 til 1968, kunne socialdemokratiske regeringer, uden at liberale partier lagde sig væsentligt hindrende i vejen, gradvis indføre den niårige enhedsskole. I 1950 blev der sat en national forsøgsperiode i gang med den niårige enhedsskole. I 1962 indførtes skoleformen og i 1968 blev det vedtaget, at de øverste klassetrin i enhedsskolen skulle samordnes ved afvikling af linjedeling. Ni-

¹⁵ Ibid., s. 30.

¹⁶ Ibid., s. 9.

¹⁷ Bryld (2004), s. 13.

¹⁸ Green & Wiborg (2004).

veaudeling blev afskaffet i løbet af 1980'erne. De tre rigsdagsbeslutninger i 1950, 1962 og 1968 kan ses som en konsekvent udvikling af den absolutte enhedsskole¹⁹. I Norge blev der i 1954 sat et nationalt forsøg i gang med den niårige enhedsskole, herunder med sammenholdte klasser i de to øverste klasser. Og med lov om grundskolen af 13. juni 1969, som var vedtaget af et bredt flertal i Stortinget, blev den niårige enhedsskole indført.²⁰ På dette tidspunkt havde hovedparten af landets kommuner dog allerede indført den niårige enhedsskole. I Danmark indførtes den niårige enhedsskole først i 1975, hvilket skyldtes, at der udgik en større indflydelse fra Venstre som lagde sig hindrende i vejen for socialdemokratisk politik blandt andet ved at kræve niveaudelingen bevaret. Men skoleloven af 1975 blev til sidst vedtaget af et bredt flertal. Forliget kunne opnås, idet partierne gav køb på deres mærkesager. Til eksempel måtte Socialdemokratiet opgive tanken om afvikle afgangsprøver og eksaminer og acceptere de liberales krav om en niveaudeling i 8. og 9. klasse. Niveaudelingen blev, som i Norge og Sverige også afviklet, men på et senere tidspunkt, nemlig først i 1993²¹.

Fælles for landene var, at skolelovene var resultat af et samarbejde mellem socialdemokrater og liberale, hvor socialdemokraterne i Norge og Sverige havde større råderum over tilrettelæggelsen af skolestrukturen end i Danmark. Samarbejdet kunne indgås, fordi partiernes skolepolitiske holdninger ikke lå meget langt fra hinanden. Dermed er naturligvis ikke sagt, at partierne ikke var uenige i, hvorledes skolestrukturen skulle udformes, men samarbejdet bar ikke præg af så store uoverensstemmelser, at der ikke kunne opnås kompromisser. Socialdemokraterne accepterede frem til 1950'erne deling af børnene efter begavelse, men herefter skiftede partierne politik, og gik nu med stor styrke ind for udelt undervisning op til 9-10. klasse. De liberale partier havde siden mellemkrigstiden været tilhængere af en syvårig udelt enhedsskole – nogle liberale ønskede dog kun en femårig enhedsskole – og i tiden efter Anden Verdenskrig modsatte de sig, at den sammenholdte undervisning skulle strække sig ud over syvende klasse (i Sverige sjette klasse). Den liberale holdning kom i Danmark til stærkt udtryk i tiden efter afskaffelsen af mellemskolen i 1958, da socialdemokraterne fremsatte deres ønske om en udelt enhedsskole helt frem til 9/10 klasse. Endvidere var de grundvigske fri- og højskolekredse også stærke modstandere af, at forlænge den syvårige skolegang. Det norske Venstre, som også traditionelt var tilhængere af en syvårig enhedsskole, ønskede, som det danske broderparti, heller ikke at udvide den, medmindre niveaudelingen blev bevaret. Dette synspunkt kom frem i forbindelse med vedtagelsen af 1969-loven, hvor den niårige enhedsskole blev indført. Men til forskel fra det danske Venstre var det norske broderparti mere til-

¹⁹ Isling (1974); Marklund (1980); Richardson (1999).

²⁰ Dokka (1967); Dokka (1981) s. 69 ff.; Telhaug (1994).

²¹ Markussen (2003); Juul (2006); Wiborg (Forthcoming).

bøjelig til at følge socialdemokraternes skolepolitik. I Sverige forlod de liberale i mellemkrigstiden efterhånden ”bottenskolaprogrammet” og var med undtagelse af *Bondeförbundet* meget kristiske over for Socialdemokratiets skolepolitik, men eftersom de spillede mandatmæssigt en mindre fremtrædende rolle i løbet af den store reformperiode, kunne de ikke for alvor udgøre en hindring for Socialdemokratiets skolepolitik. Det kompromissøgende samarbejde mellem socialdemokraterne og de liberale som lod sig gøre, fordi deres holdninger ikke afveg stærkt fra hinanden, var afgørende for, at den udelte enhedsskole overhovedet kunne gennemføres i Skandinavien.

Tyskland

Skønt tiden efter Anden Verdenskrig også var højdepunktet for indførelsen af mere enhedsprægede skolesystemer i Tyskland og England, blev udviklingen kraftigt svækket af konservative partier, som istedet for enhed i skolesystemet søgte at dele den i overensstemmelse med elevens intellektuelle formåen med henblik på at opretholde en høj faglig standard. Det tyske socialdemokrati *Sozial Demokratische Arbeiterpartei*, SPD, og det engelske *Labour* sad med regeringsmagten i kortere tid i sammenligning med de socialdemokratiske partier i Skandinavien - til eksempel var 17 ud af 26 undervisningsministre i efterkrigstidens England konservative – med det resultat, at deres indflydelse på udformningen af deres respektive landes skolepolitik blev mere begrænset. Den komparative politolog *Hodge*, udtaler, at ”...the parties [socialdemokraterne i England og Tyskland] based on the stronger longer movements of Britain and Germany suffered the most spectacular political defeats. This was most true of the Social Democratic party of Germany...”²²

Det er interessant, hvorfor socialdemokratiet ikke blev et virkeligt magtfuldt parti i Tyskland, især når det tages i betragtning, at det med sin grundlæggelse i begyndelsen af 1860'erne – det tidligst etablerede socialdemokrati i Europa - var et meget succesfuldt organiseret og aktivt parti i perioden fra den tysk-franske krig i 1870 til Første Verdenskrig. Den store vælgerskare, som partiet havde i arbejderklassen, og det velorganiserede partiapparat, skabte lyse fremtidsudsigter for partiet. Men mellemkrigsperioden, hvor de fleste socialdemokratier i Europa for alvor fandt politisk fodfæste, blev skæbnesvanger for det tyske parti, idet demokratiet, som partiet sammen med de liberale indførte med Weimarforfatningen i 1919, var så skrøbeligt, at det snart ophørte med at fungere for til sidst at bryde sammen. Socialdemokratiet gik som følge heraf kraftigt tilbage. Ganske vist havde partiet vundet fodfæste i rigsdagen, men denne var stadig domineret af det gamle borgerskab samt i stigende grad af det nye industrielle

²² Hodge (1994), s. xi og xii.

borgerskab, der fordelte sig på konservativt og liberalt orienterede partier. På delstatsniveau havde socialdemokraterne opnået størst indflydelse i Prøjsen, nabo-staterne Thüringen og Sachsen og i fristaterne Hamborg og Bremen. Det katolske Bayern var mindst påvirket af socialdemokratisk politik. Men generelt havde socialdemokraterne vanskeligt ved at vinde fodfæste i tysk politik i tiden før og efter Første Verdenskrig.²³

Hodge har i sit komparative værk om de socialdemokratiske partier i England, Frankrig og Tyskland, påpeget nogle væsentlige grunde til, at det tyske socialdemokrati havde vanskeligt ved at vinde fodfæste i tysk politik i tiden før og efter Første Verdenskrig.²⁴ Hans opfattelse, der i vidt omfang deles af andre historikere, er, at det tyske socialdemokrati, som overtog regeringsmagten efter kejsreriget fald i 1919, indgik et samarbejde med det kejserlige militær og bureaukrati. Heri ser *Hodge* en væsentlig årsag til en manglende ”republikanisering” af statsmagten og til republikkens parlamentariske ustabilitet. I stedet for at fremme demokratiet bidrog partiet dermed til at fastholde status quo. Som en yderlig grund til at partiet fejlede, peger *Hodge* på det forhold, at det på grund af dets rod fæste i marxistisk ideologi, vægrede sig ved at indgå alliancer med andre partier, som var afgørende for partiets integration på den politiske scene. Bismarck’s socialistlove i slutningen af 1800-tallet havde bidraget stærkt til, at partiet begyndte at organisere sig centralistisk og til at radikalisere partiets politiske synspunkter. I 1891 var den marxistiske ideologi blevet indføjet i partiets Erfurtprogram. Ganske vist lod partiet sig opstille til valgene i rigsdagen, men dets indflydelse blev kraftigt minimeret af treklassevalgsystemet, som favoriserede økonomisk velstillede borgere. Partiets officielle mål var dog ikke først og fremmest at bekæmpe kapitalisme som marxismen fordrede, men at erstatte den wilhelminske konstitution med en demokratisk republik og at indføre almen valgret. Men når partiet på trods af dette mål alligevel holdt fast i en radikal politisk tænkning, skal forklaringen sandsynligvis søges i det forhold, at det havde en kerne af intellektuelle ideologer, blandt andet Karl Kautsky og Bebel, som var dybt forankret i ortodoks marxistisk tænkning.²⁵ ”This belief in the inevitability of socialism”, udtaler *Hodge*, ”was central to the ”negative integration” of the SPD into the political system of the Second Reich: integrative because it consolidated the position of Bebel and the party leadership against the advocates both of reform and insurrection on the right and left flanks of the party; negative in that it excused the SPD from taking the initiative prior to some hypothetical revolutionary moment and thus actually helped to stabilize the Wilhelmine status quo.”²⁶

²³ Guttsman (1981).

²⁴ *Hodge* (1994).

²⁵ *Ibid.*, s. 17.

²⁶ *Ibid.*, s. 17.

Endvidere fremførte Kautsky, at partiet udelukkende burde søge sin vælgerbaggrund i den hastigt voksende arbejderklasse og afviste på det bestemteste at agitere blandt bønderne. Deres stærke uvilje mod dannelsen af en "bondealliance" hang også sammen med, at agrare interessegrupper, som for eksempel *Bund der Landwirte*, var begyndt at udsende antisocialistiske budskaber til landbobefolkningen i 1890'erne. Hogde udtaler: "the fact that too many of the SPD's formidable intellectual talents were to be devoted instead to theoretical debate about something with more ambiguous contours, called socialism, is the great tragedy of German democracy in this century."²⁷ Ifølge Hodge, var det fastholdelsen af ortodokse marxistiske synspunkter og den manglende interesse for alliancedannelse, der var den afgørende faktor bag partiets delvist mislykkede indsats. Resultatet var, at partiet under Ebert's ledelse "passed on unexamined into the 1920s and 1930s the tradition of a Marxist revolutionary party that nonetheless did not "make" revolutions."²⁸ Endvidere udtaler han, at "few political parties has failed so completely in the achievement of their manifest destiny as the Social Democrats of the Weimar Republic. The most dynamic political force of the Second Reich, having secured the establishment of parliamentary democracy after fifty-five years of unparalleled mass agitation and electoral progress, miscarried the consolidation of the first German republic in scarcely more than a decade."²⁹ Måske er dommen over SPD's delvist mislykkede integration for hård, eftersom at vurderingen af SPD i det mindste bør sammenholdes med de kolossale problemer, den socialdemokratiske overgangsregering blev stillet overfor. Opbygningen af det nye regime i kølvandet på en tabt verdenskrig, hvor Folkekommissærernes Råd først måtte indgå våbenhvile, senere føre fredsforhandlinger, og til sidst forvalte et økonomisk og samfundsmæssigt sammenbrud af et omfang, som satte spørgsmålstegn ved, om samfundet overhovedet kunne holdes sammen. Men ifølge Hodge var det fastholdelsen af de ortodokse marxistiske synspunkter og den manglende interesse for alliancedannelse, der var afgørende for partiets mislykkede integration.

Ikke mindst bemærkelsesværdig var den konservative dominans i efterkrigstidens Tyskland i kraft af den kristendemokratiske union, CDU, under Konrad Adenauer. Først i 1966 genvandt socialdemokratiet regeringsmagten, som den siden begyndelsen af 1930'erne havde måttet give afkald på. I 1980'erne var den politiske scene domineret af CDU-regeringen Helmut Kohl, som først efter samlingen af Øst- og Vesttyskland (1990) måtte afgive regeringsmagten til socialdemokraten Gerhard Schröder i 1997.

²⁷ Ibid., s. 16.

²⁸ Ibid., s. 4.

²⁹ Ibid., s. 52.

Således var perioden 1949 til 1989 præget af en vis tilbageholdenhed over for at gribe ind i den sekundære skolestruktur, hvilket hovedageligt skal ses i sammenhæng med fraværet af et indflydelsesrigt socialdemokratisk parti. Men det skal også ses i det vanskelige samarbejde mellem den federale regering og delstatsregeringerne. Socialdemokraterne fik efter krigen (igen) indflydelse i bystaterne Hamburg og Bremen, samt i delstaterne Hessen og Nedre Sachsen. Men de kunne ikke gøre deres indflydelse gældende i det omfang de tilsigtede på grund af CDU/CSU dominansen i Rigsdagen. Fra federal side kunne der derfor ikke indføres en mere enhedsorienteret skolestruktur, idet konservative regeringer fra de sydtyske stater kraftigt modsatte sig idéen. Uddannelse blev overladt til de enkelte delstater, hvorfor de socialdemokratiske ledede delstater i modsætning til de konservative delstater satte bestræbelser i gang på at udsætte selektionen til de sekundære skoler. Men da delstaterne ikke kunne operere i fuldstændig i isolation, blev der oprettet et råd, *Kultusministerkonferenz*, KMK, der fik til at opgive, at stille forslag til en organisatorisk standardisering af delstaternes skolesystemer. Dette råd blev en hindring for de socialdemokratiske delstater bestræbelser, idet KMK's forslag kom til at hvile på laveste fællesnævner, fordi de skulle vedtages enstemmigt. Der blev i 1960'erne og 1970'erne nedsat flere udvalg, som anbefalede ændringer af den sekundære skolestruktur mere i enslig retning. Men i det omfang udvalgenes anbefalinger blev fulgt, ændrede det ikke den tyske skolestruktur i væsentligt grad. Der blev dog på baggrund af anbefalingerne gennemført en stærkere tilknytning mellem grundskole og det sekundære skolesystem i form af en toårig orienteringsfase, der udsatte selektion i et par år. Sammenlægningen af de tre sekundære skoleformer til en *Gesamtschule*, som socialdemokratiet ønskede, blev aldrig gennemført. I stedet blev der i socialdemokratiske delstater oprettet en *Gesamtschule* ved siden af de tre øvrige sekundære skoleformer. Kun ganske få blev oprettet i konservative delstater, som for eksempel Bayern.³⁰

England

I England lykkedes det *Labour* at vinde politisk fodfæste gennem et nært samarbejde med det liberale parti. En af årsagerne til at *Labour* kunne opnå regeringsmagten i to omgange i mellemkrigsperioden, var, at partiet søgte at bygge på et bredere vælgergrundlag. Partiet havde ikke fuld opbakning i arbejderklassen, idet en relativ stor andel, ca. 25 procent, stadig stemte konservativt. Det var især arbejdere i landområder, der havde tendens til at foretrække de konservative. Da det liberale parti begyndte at gå kraftigt tilbage i 1920'erne overtog *Labour* gradvist rollen, som det parti der skiftesvis med de konservative sad med regeringsmagten. Og i tiden efter Anden Verdenskrig foretrak engelske, ligesom tyske

³⁰ Hahn (1998); Hanisch (1988); Hearnden (1976).

vælgere, den konservative side i det politiske spektrum. *Labour*, som havde regeringsmagten i tiden umiddelbart efter afslutningen af Anden Verdenskrig, måtte afgive den til en række konservative regeringer i 1950'erne. Og i 1960'erne stod Labour og de konservative næsten lige, når stemmerne var talt op, men i 1979 overtog de konservative igen regeringsmagten, først under Margaret Thatcher og senere under John Major i 1992.

Specielt for den engelske arbejderbevægelse var, at den i begyndelsen lod sig repræsentere politisk af det liberale parti og først senere – i 1906 – skabte sit eget parti, *The Labour Party*. *Labour's* historie kan således siges at være begyndt som et "halestykke" til det liberale parti uden nævneværdig politisk betydning i tiden frem til Første Verdenskrig.³¹ Den politiske scene var domineret af det liberale parti, som i dets storhedstid fra slutningen af 1800-tallet til 1920'erne blandt andet lagde grunden til det offentlige sekundære skolesystem. På grund af den tætte tilknytning til de liberale, kunne Labour vanskeligt karakteriseres som et socialdemokratisk parti. Selvom socialistiske tanker ikke var helt fremmede for partiet, kom disse ikke til at udgøre kernen i partiets politiske idégrundlag. I stedet var det i højere grad et socialt-liberalt baseret på et religiøst, metodistisk livssyn, som blev partiets idégrundlag. Forklaringen herpå skal især søges i det forhold, at tilknytningsforholdet mellem *Labour* og de liberale blev konsolideret af de metodistiske kirker, idet lokale arbejderforeninger ofte samlede sig om disse. En af de mere kendte arbejderforeninger, "The Fabian Society", som øvede stor indflydelse på Labour, især efter 1918, repræsenterede heller ikke i nævneværdig grad socialistisk tænkning. Faktisk var de fleste fabianere mere inspirerede af tænkere som Jeremy Bentham's og James Mill's utilitaristiske samfundsfilosofi. Kun en mindre gruppe af foreningens politiske skribenter bidrog i begrænset omfang til skabelsen af et ideologisk grundlag for et labourparti adskilt fra det liberale parti. De fleste forfægtede en radikal liberalisme, kombineret med et ønske om flere sociale reformer. Til eksempel havde Sydney Webb et elitært syn på uddannelse. Uddannelse skulle opbygges i overensstemmelse med de forskellige sociale klassers behov, men samtidig skulle der de dygtige arbejderbørn gives adgang til middelklassens *grammar schools*. Han støttede blandt andet de nye betalings *grammar schools* med en fripladsordning, som blev introduceret i forbindelse med 1902-loven.

Lederne af *Labour* var heller ikke på samme måde som de tyske ledere, forankret i socialistisk tænkning. De socialistiske idéer, der var tilslutning til i partiet, var af mere moralsk karakter. Den første leder af partiet, Hardie, og den fremtrædende labourrepræsentant Robert Blatchford baserede deres politik på ideen om et kristent broderskab, hvor social og politisk lighed mellem mennesker afspejle-

³¹ Arbejderne var ganske vist også repræsenteret af en komite, "Labour Representation Committee", LRC, i Underhuset, som var en forløber for partiet Labour. Hinton (1983).

de ”a common humility of God.”³² *Labour* havde nok en autentisk ”arbejderklasse-radikalisme” i Hardie, men radikalismen var ikke revolutionær, men religiøs og moralsk. Den metodistiske ånd, der var så karakteristisk for Hardie, kendetegnede også Snowden, som i en forelæsning med titlen *The Christ That Is To Be* fra 1905 fremførte, at det moralske ansvar, som påhvilede arbejdereren, var kernen i socialismen. Redaktøren af arbejderbladet *Labour Leader*, Bruce Glacier, udtalte, at socialisme var en etisk bekræftelse, som udmøntede sig i en pligtfølelse over for hinanden som medborgere.

Labours politiske idégrundlag, som ifølge Hodge bedst kan beskrives som ”humanistisk liberalistisk”, bragte partiet med sig ind i mellemkrigstiden og årene umiddelbart efter Anden Verdenskrig. Hos mellemkrigstidens store leder af *Labour*, MacDonald, kunne man ligefrem spore et konservativt præg, idet han lagde stor vægt på samfundet som ”a social unity” og ”an organic wholeness”. Dette syn afskar ham fra at føre en retorisk ”klassekamp”, som var så karakteristisk for de samtidige tyske socialdemokrater, og afskar ham temmeligt sikkert også fra at kræve Overhuset afskaffet.³³ ”The mark of Methodism was everywhere” udtaler Hodge, ”in the form of personal ethical creed rather than official party doctrine” og ”it carried with it all the royalist baggage of British History, the Monarchy, the Lords, and even a dash of the antirepublican animus of British nationalism”.³⁴ Og i en sammenligning af Labour og det tyske socialdemokrati fremfører han: ”where the LRC’s mandate was specific, limited, and even conservative, the SPD’s was sweeping, radical, and self-consciously Marxist.”³⁵ En yderligere forklaring på arbejderbevægelsens binding til liberalismen skal ifølge den engelske historiker James Hinton søges i den omstændighed, at halvdelen af den mandlige arbejderklasse ikke havde stemmeret. Dermed etableredes et politisk arbejderaristokrati, for hvem ønsket om at støtte et selvstændigt arbejderparti givetvis var svagere end for de fattige arbejdere uden stemmeret.³⁶

I England lykkedes det *Labour* at sætte en reformbevægelse i gang, der resulterede i en sammenlægning af tre sekundære skoleformer til en *comprehensive school*. Men *Labour* stod aldrig fuldstændig samlet om en *comprehensive school*. Ganske vist havde det siden 1938 officielt været tilhængere af skoleformen, men i begyndelsen af partiets regeringsperiode efter Anden Verdenskrig var det meget skeptisk over for denne. Det støttede i stedet det selektive, tredelte sekundære system, som blev implementeret på grundlag af skoleloven af 1944. Først i slutningen af deres femårige regeringsperiode begyndte partiet langsomt at ændre holdning og i 1960’erne og 1970’erne støttede partiet så fuldt ud udviklingen af

³² Hodge (1994), s. 4.

³³ Ibid., s. 14.

³⁴ Ibid., s. 4 og 14.

³⁵ Ibid., s. 5.

³⁶ Hinton, J. (1983).

comprehensive schools. Men udviklingen af *comprehensive schools* blev alligevel hæmmet af Labour selv, idet partiet ikke indførte skoleformen ved lov. Partiet udsendte i 1965 blot et cirkulære, der opfordrede de lokale autoriteter til at indføre *comprehensive schools*. Desuden hindrede de konservative regeringer også udviklingen af *comprehensive schools* ved blandt andet at trække cirkulæret tilbage nogle få år efter og derved tillade de enkelte autoriteter at organisere skolesystemet efter egne ønsker og ved at give privatskoler statsstøtte. I tiden efter 1965 begyndte de lokale autoriteter, som var positivt indtillet overfor cirkulæret på eget initiativ, at omdanne deres selektive, tredelte skolesystem til *comprehensive schools*. Og i midten af 1970'erne gik således 70 procent af de skolesøgende i en *comprehensive school*. I de mindste klasser var der indført sammenholdte klasser, men i de resterende klasser var deling i tre faglige niveauer i de fleste fag videreført.³⁷

Konklusion

Den store forskel i socialdemokratisk indflydelse i Skandinavien på den ene side og Tyskland og England på den anden er en nøgle til forståelse af, at graden af integration i skolestrukturerne faldt så forskelligt ud i disse lande. Men spørgsmålet er, om socialdemokratiet også bør udlægges som den væsentligste årsag, eftersom det er problematisk at påpege blot et enkelt forhold, som udviklede sig sideløbende med indføringen af enhedsskolen og ikke før den. Snarere må en komparativ forklaring bag enhedsskolens udvikling i Skandinavien søges i det historiske, politiske samarbejde mellem socialdemokrater og liberale, som i sidste ende gjorde socialdemokraterne så magtfulde. Bøndernes tidlige organisering i reformvenlige liberale partier og socialdemokratiernes samarbejde med liberale partier udmøntede sig i konsensusøgende kompromiser, som langt de fleste skolelove udtrykker, herunder lovene vedtaget i 1960'erne og 1970'erne. Det er ikke for at frakende socialdemokratiernes væsentlige indflydelse på skolepolitikken, men denne var først mulig gennem alliance med de liberale. Derfor bør de liberale og deres politiske tilblivelseshistorie også tillægges en væsentlig betydning i den komparative forklaring. Denne politiske tradition for konsensusøgende politik mellem socialdemokrater og liberale var, som skitseret ovenfor, helt fraværende i Tyskland og England. Istedet fik de konservative her tilkæmpet sig langt større råderum over udformningen af skolestrukturen med den konsekvens, at selektion, faglig deling og variation mellem de enkelte skoleformer i forholdsvis stort omfang blev fastholdt. Fraværet af socialdemokratisk-liberal alliance, som banede vejen for konservativ dominans med delte skolesystemer til følge, understreger med andre ord kraftigt de skandinaviske enhedsskoler som helt unikke.

³⁷ Fenwick (1976); Simon (1974); Benn & Chitty (1996).

Referencer

- Benn, C. & Chitty, C. (1996) *Thirthy Years on. Is Comprehensive Education alive and Well or Struggling to Survive?* London: David Fulton Publishers.
- Bjørn, C. (1988) *Det danske landbrugs historie III: 1810-1914*. Odense: Landbohistorisk Selskab.
- Carlsson, S. (1954) ”Ståndsuppløsning och demokratisering i Sverige efter 1780” in: *Ståndssamhällets upplösning i Norden*, Åbo, Turku.
- Dokka, H.-J. (1967) *Fra allmueskole til folkeskole*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Dokka, H.-J. (1981) *Reformarbeid i norsk skole. 1950-årene – 1980*, Oslo, NKS-Forlaget.
- Esping-Andersen, G. (1985) *Politics against Market*. Princeton: New Jersey: Princeton University Press.
- Fenwick, I.G.K (1976) *The Comprehensive School 1944-1970. The Politics of secondary school Reorganisation*. London: Methuen & Co
- Green, A. & Wiborg, S. (2004) ”Comprehensive Schooling and Educational Inequality: An International Perspective” i: Benn, A. & Chitty, C. (red.) *A Tribute to Caroline Benn. Education and Democracy*. London: Continuum.
- Guttsmann, W.L. (1981) *The German Social Democratic Party 1875-1933. From Ghetto to Government*. London: George Allen & Unwin
- Hahn, H.J. (1998) *Education and Society in Germany*. Oxford: Berg.
- Hanisch, G (1988) *Integrierte Gesamtschulen. Eine Bilanz*. Wien, Reihe des Ludwig Boltzmann-Instituts für Schulentwicklung und international-vergleichende Schulforschung.
- Heardnen (1976) *Education, Culture, and Politics in West Germany*. Oxford: Pergamon Press.
- Hodge, C.C. (1994) *The Trammels of Tradition. Social Democracy in Britain, France and Germany*. Westport Connecticut: Greenwood Press
- Isling, Å. (1984) *Kampen för och mot en demokratisk skola 1*. Stockholm: Sober Förlags AB.
- Jensen, S. (1954) ”Stands- og klasseforhold i Danmark i tiden mellem slutningen af 1700-tallet og i dag” i: *Ståndssamhällets upplösning i Norden*. Åbo: Turku.
- Leschinsky, A. and Mayer, K (1999) (eds) *The Comprehensive School Experiment Revisited: Evidence from Western Europe*. Berlin: Peter Lang.
- Luebbert, G.M. (1991) *Liberalism, Fascism, or Social Democracy*. New York: Oxford University Press.
- Marklund, S. (1980) *Skolsverige 1950-1975. 1950 års reformbeslut. Del 1. 1950 års reformbeslut*. Stockholm: Liber UtbildningsFörlaget.
- Markussen, I. (2003) ”Dannelsessyn og drivkræfter bag enhedsskolens fremvækst” i: Slagstad (ed. m. fl.) *Dannelsens forvandlinger*. Oslo: Pax Forlag.
- Simon, B. (1974) *Education & the Labour Movement 1870-1920*. London: Lawrence & Wishart.
- Richardson, G. (1999) *Svensk utbildningshistoria. Skola och samhälle förr och nu*. Lund: Studentlitteratur.
- Telhaug, A.O. (1994) *Norsk Skoleutvikling etter 1945*. Oslo: Didakta Norsk Forlag.
- Wiborg, S. (2004) ”Education and Social Integration: a comparative study of the comprehensive school system in Scandinavia” i: *London Review of Education*. Vol. 2 No. 2.
- Wiborg, S. (forthcoming) *Education and Social Integration. The uneven advance of comprehensive schooling in Europe*. New York: Palgrave MacMillan.

Susanne Wiborg er cand.mag. i pædagogik fra Københavns Universitet og Ph.d. fra Danmarks Pædagogiske Universitet. Siden 2006 har hun været seniorlektor i komparativ pædagogik og livslang læring ved Institute of Education, London University og leder for kandidatuddannelsen (MA) i komparativ pædagogik. Hun beskæftiger sig med temaer inden for komparativ uddannelseshistorie og skandinavisk uddannelsespolitik og har publiceret i tidsskrifter såsom Comparative Education, Scandinavian Journal of Educational Research og London Review of Education. For tiden arbejder hun på et projekt om enhedsskolens udvikling i Europa, som udgives med titlen Education and Social Integration. The uneven advance of comprehensive schooling in Europe af Palgrave MacMillan i 2009.

